

בניני תרגום יונתן

חידושים ופנינים בפרשנות המקרא מתרגום יונתן בן עוזיאל

גיליון מספר: 158

פרשת לך לך

אביו. ובזה מיושב שאין כאן כל כפילות וכל אחד מהביטויים אמור על ענין אחר.

ובזה מיושב גם סדר היציאה שנאמרה לאברהם - לצאת מארצו ממולדתו ומבית אביו, ולכאורה הסדר היה צריך להיות הפוך, שהרי קודם יוצא מבית אביו ולאחמ"כ ממולדתו ולבסוף מארצו.

ולהאמור מיושב, כי רק ב'לך לך' נצטווה על היציאה הפיזית מארצו וממולדתו, ואילו היציאה מהמולדת ומבית אביו היא יציאה רוחנית ממעשי ילדותו ותרבות בית אביו. (אגרא דכלה)

**וְאֶבְרָכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלְלֶיךָ אָאֵר • מִי
הם המברכים, ומי הוא המקלל?**

**(יב, ג) וְאֶבְרָכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלְלֶיךָ אָאֵר וְנִבְרַכְוּ בְךָ כָּל
מְשִׁפְחַת הָאָדָמָה.**

יש להבין בלשון הכתוב, האם הכוונה למברכים ומקללים בסתם או למישהו מסויים. וכן, מדוע במברכים כתב לשון רבים ובמקללים לשון יחיד?

בת"י מתבאר הדבר:

וְאֶבְרָךְ יֵת כְּהֵנָּא דְפָרְסִין יְדִיהוּן בְּצֵלוֹ וּמְבָרְכִין יֵת בְּנֵךְ.
וּבְלָעַם דְּמִלְטֵט יֵתְהוּן - אֵילוֹט, וְיִקְטְלוּנִיהָ לְפָתְנָם דְּחָרְב.

**לָךְ לָךְ מְאָרְצֶךָ וּמְמוֹלְדְתֶךָ וּמְבֵית אָבִיךָ אֵל
אָבִיךָ • יציאה פיזית או ניתוק רוחני?**

**(יב, א) ... לָךְ לָךְ מְאָרְצֶךָ וּמְמוֹלְדְתֶךָ וּמְבֵית אָבִיךָ אֵל
הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָרְצֶךָ:**

הקשו המפרשים¹, כיוון שנאמר 'לך לך מארצך', כבר נכלל בזה היציאה מ'מולדתך ובית אביך', ולמה שנאן הכתוב? עוד צ"ב, האם "לך לך" נאמר רק כלפי "מארצך" שבא אחריו, או שנמשך גם על הציונים האחרים שבפסוק?

ברש"י נראה שה'לך לך' מצווה גם על היציאה מבית אביו, וצ"ב כנ"ל מדוע אין אלו נכללים ביציאה מהארץ?

בת"י מפרש באופ"א:

אֵיזִיל לָךְ מְאָרְצֶךָ, אֵתְפָרְשׁ מִן יְלִדוּתֶךָ, פּוֹק מְבֵית אָבִיךָ.
[לך לך מארצך, הפרש עצמך מילדותך, וצא מבית אביך].

ממה שת"י הוסיף לשון אחרת של יציאה על כל אחד מהציונים, נראה שת"י בא ליישב ענינים אלו, ומפרש שמלבד 'ארצך', שאר הציונים לא מראים על מקום גיאוגרפי, אלא על תכונות רוחניות שאברהם נצטווה להתרחק מהם. ועל כן 'לך לך' במובן של הליכה ממש שייך רק ל'מארצך', ועל 'מולדתך' פירש שפירש עצמו ממעשי ילדותו². וכן על 'בית אביך' נראה מהוספת הלשון 'צא' שפירש שאין זה התרחקות פיזית (שעל כך די היה בלשון לך לך) אלא שיתרחק מתרבות בית

1. אוה"ח הק', וראה מה שתירץ לפי דרכו.

2. ולכאורה עפ"י רש"י (בפסוק הבא) מיושב שאין הכי נמי, ומה שנאמר בפירוט זה כדי ליתן לו שכר על כל דיבור ודיבור.

3. באהבת יהונתן מביא בשם ראנ"ח, שנה, שם ואברהם היו שותפים בבניית מגדל בבל, וכנגד זה אמר לו ה' שיפרוש ממעשי ילדותו וישוב עליהם בתשובה.

4. ראה רד"ק, שהסביר כי המקללים יהיו מעטים, וע"כ נקט בהו לשון יחיד.

וְלֹא־אָבְרַם הֵיטִיב בְּעִבְרָה וַיְהִי לוֹ צֶאֱן וּבָקָר • האם אברהם הסכים ליטול מפרעה צאן ובקר?

(יב,טז) וְלֹא־אָבְרַם הֵיטִיב בְּעִבְרָה וַיְהִי לוֹ צֶאֱן וּבָקָר
וְחֹמְרִים וְעֵבְדִים וְשִׁפְחֹת וְאֶתְנַת וְגַמְלִים.

יש להבין מה היא ההטבה שהיטיב פרעה עם אברהם, אם
אלו הצאן ובקר ושאר הדברים הנזכרים בהמשך הפסוק,
למה לא אמר בפירוש 'ויתן פרעה לאברהם צאן ובקר' וכו',
כדרך שאמר באבימלך (להלן כ"ד), 'וַיִּקַּח אֲבִימֶלֶךְ צֶאֱן וּבָקָר
וְעֵבְדִים וְשִׁפְחֹת וַיִּתֵּן לְאַבְרָהָם'. עוד הקשו המפרשים⁵
מדוע שינה אברהם ממנהגו שסירב לקבל מתנות ממלך
סדום, וכאן קיבל?

בת"י מתבאר הדבר:

וְלֹא־אָבְרַם אוֹטֵב פְּרָעָה בְּגִינָה. וְהוּוּ לִיָּה מְדִילִיָּה עֶאֱן וְתוֹדִין
וְחֹמְרִין, וְעֵבְדִין וְאֶמְהִין, וְאֶתְנַן וְגַמְלִין.

[ולאברהם היטיב פרעה בגללה. והיו לו משלו צאן ושורים
וחמורים, ועבדים ושפחות, ואתונות וגמלים].

ת"י הוסיף בתרגומו מילה אחת, וְהוּוּ לִיָּה מְדִילִיָּה, ויש לפרש
שבא לשלול, שלא מאת פרעה בא לו הרכוש הנזכר בהמשך
הפסוק, אלא היה לו משלו⁶. והטבתו של פרעה הייתה שלא
נטל ממנו מס או שלא נטל ממנו הכל באמתלא של מס אלא

הותיר לו את כל רכושו. (אגרא דכלה)

וכן פירש רבנו בחיי (כאן):

ויהי לו צאן ובקר - נשאר לו, לא שקנה אותם
במצרים והרויח שם, כי לא היה שואל אברהם אלא
שיציל את נפשו לבד, לא שישתכר וירויח בדרך ההוא.

[ואברך את הכהנים שפורסים ידיהם בתפילה ומברכים
את בניך. ובלעם שמקלל אותם (את בניך) - אקלל, ויהרגוהו
לפי חרב].

ת"י מפרש שהפסוק מכוון לדמויות מסוימות, "ואברכה
מברכך" שנאמר בלשון רבים, אלו הכהנים. וכך מבואר גם
בדברי חז"ל (חולין מט.):

אלא רבי עקיבא ברכה לכהנים מנא ליה, אמר רב
נחמן בר יצחק, מ'ואברכה מברכך'.

"ומקללך אָאֵר" שנאמר בלשון יחיד, זהו בלעם. וכ"כ במדרש
הגדול (לך ג):

'ואברכה מברכך' - זה משה רבינו, 'ומקללך אָאֵר' -
זה בלעם⁵.

גם בעל הטורים דורש זאת ע"ד הגימטריא: "ואברכה
מברכך, בגימטריא כהנים המברכים בניך. מקללך אאר,
בגימטריא בלעם הבא לקלל בניך⁶, ועל כן 'מברכך' לשון
רבים 'ומקללך' לשון יחיד.

ת"י מתרגם 'אָאֵר' - אמית בחרב, ולא כפשוטו מלשון קללה
(ראה באונקלוס שתירגם אאר - אלוט), לכאורה הוא משום שלא
מצאנו שבלעם נתקלל, אלא נהרג לפי חרב. וראה בנו"כ
יהונתן שהביא מהגמ' בסנהדרין (ל:): ש'אָאֵר' הוא לשון חרב
ואולי מטעם זה תירגם כך יונתן.

בלעם קלל בפועל את ישראל או רק רצה לקלל?

כדברי ת"י כאן שבלעם מכונה 'מקללך', מבואר גם בת"י
להלן בברכות של יצחק ליעקב, שם נאמר (בראשית כז, כט):
"ארריך ארור" - ותירגם זאת על בלעם, ולמדנו מכך שבלעם
נקרא 'מקללך' אע"פ שרק חפץ לקלל ובפועל לא קילל
אלא בירך⁷. וראה בת"י על הפסוק (דברים כג, ו) "ולא אבה ה'
אלוקיך לשמוע אל בלעם ויהפוך לך את הקללה לברכה",
שתרגם שה' הפך את הקללות לברכות בפיו של בלעם,
כלומר שבלעם לא רק חפץ לקלל, אלא מבחינתו אף קילל
וה' הפך בפיו את הקללות לברכות.

5. וראה בילקוט שמעוני (במדבר רמז תשסו): "אל הקדוש ברוך הוא (בלעם), אני אמרתי לזקן 'ואברכה מברכך ומקללך אאר', אותה קלה תחשב לאותו האישי".
6. וכן הוא בפירוש ר"ח פלטיאל. וראה בספר גימטריאות (המיוחס לר"י החסיד, פר' לך לך אות ט): "ומקללך אאר, זהו בלעם הקוסם. 'ומקללך' בגימטריא קוסם היה;
'ומקללך' בפשוט ובאתב"ש [בגימטריא] זהו [היה] בלעם הקוסם".
7. יתכן שהוא מטעם שבאומות העולם מחשבה רעה הקב"ה מצרפה למעשה, כדאיתא בתוס' ספ"ק דקדושין (לט:).
8. ר"ח פלטיאל, ע"ש מה שתירץ לפי דרכו.
9. כך פירש ביין הטוב, אך באהבת יהונתן פירש ש'מדיליה' קאי על פרעה. ולכאן הוא מדויק לשון המקרא שאמר 'ויהי לו' ולא 'ויתן לו'.

[ועבר אברם בארץ עד מקום שכם, עד מקום שהיה מזדה. והכנעני אז היו בארץ, שעד עתה לא הגיע הזמן שלבני ישראל לרשתה.]

כלומר לדברי ת"י המיקום של מקום זה, הוא לכאור' כרש"י - שכם¹², אך הטעם שנקרא כך אינו על שם מה שעתידה התורה להתקבל שם בהר גריזים והר עיבל, אלא על שם ההוראה שאברהם היה מורה לבריות באיזור זה.

וכך מבואר במדרש:

עד אלון מורה - שהיה מורה לכל באי עולם לקבל אלהותו של הקב"ה עליהם.

ובזהו"ק מצינו כעין זה (ח"א פ.):

עד אלון מורה, אלו בתי מדרשות דאולפין ומורין תמן תורה ברבים (ולכאור' כוונתו לבתי מדרשות של אברהם אבינו ואולי של שם ועבר).

הִנֵּה נָא יִדְעֶתִי כִּי אִשָּׁה יִפֶּת מְרָאָה אֶתְּ • הָאֵם אַבְרָהָם כֻּלָּל לֹא הִכִּיר אֶת פְּנֵיהָ שֶׁל שְׂרָה?

(יב, יא) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְדִּיב לְבֹאֵ מִצְרַיִם וַיֹּאמֶר אֶל שְׂרָי אִשְׁתּוֹ הִנֵּה נָא יִדְעֶתִי כִּי אִשָּׁה יִפֶּת מְרָאָה אֶתְּ:

כיצד נודע כעת לאברהם יופיה של שרה, והאם אכן עד עתה לא ידע מכך כלום?

לפי פשוטו מפרש רש"י שאברהם אכן ידע על יופיה מימים מימה, והנה נא ידעתי פירושו - כעת הגיעה השעה שיש לדאוג על יופיך. מכיון שכעת יורדים אצל אנשים שחורים ומכוערים וכו'.¹³

אמנם יש ברש"י פירוש נוסף על פי המדרש אגדה (תנחומא), שעד עכשיו לא הכיר בה כלל מתוך צניעות שבשניהם, ועכשיו הכיר בה על ידי מעשה. המעשה מובא במדרש

עַד אֵלֹן מוֹרָה • שֵׁם אָדָם, או שֵׁם מְקוֹם או ע"ש הַהוֹרָאָה?

(בראשית יב, ז) וַיַּעֲבֵר אַבְרָם בְּאֶרֶץ עַד מְקוֹם שְׁכָם עַד אֵלֹן מוֹרָה וְהַכְּנַעֲנִי אֵז בְּאֶרֶץ:

מהו 'אלון מורה'? והאם יש שני מקומות שנקראו בשם זה?

בתורה מצינו כמה מקומות שהוזכר שם זה, בהקשרים שונים: להלן (יג, יג) בעת שבא עוג לספר לאברהם כי נשבה אחיו - לוט, נאמר על אברהם: 'וְהוּא שִׁכֵּן בְּאֵלֶי מִמְּרָא הָאֲמָרִי אַחִי אֲשָׁכַל וְאָחִי עֲנֵר וְהֵם בְּעַלֵי בְרִית אַבְרָם'. וכן בריש פרשת וירא נאמר: 'וַיֵּרָא אֵלָיו יְיָ בְּאֵלֶי מִמְּרָא וְהוּא יָשָׁב פֶּתַח הָאֵהָל כְּחָם הַיּוֹם'. משמע ש'מורה' (האמור בפסוקנו) הוא ממרא האמרי כלומר הוא שם אדם (ואברהם ישב במישור של אותו אדם).

מאידך להלן נאמר (יד, יח): 'וַיֵּאָהֵל אַבְרָם וַיָּבֵא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֶי מִמְּרָא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן'. משמע שהוא שם מקום באזור חברון ואינו קשור ל'ממרא האמרי' שכלל לא הוזכר כאן. וכן מצינו בפרשת ראה (דברים יא, יג) שם נאמר על הר גריזים והר עיבל: 'מוֹל הַגִּלְגָּל אֶצֶל אֵלֹנֵי מְרָה', משמע שהוא שם מקום. ורש"י שם מפרש שהוא שכם (רחוק מאוד מחברון).

כך גם על הפסוק אצלנו מפרש רש"י שאלון מורה היא שכם, ונקראת כך מפני שהראהו ה' הר גריזים והר עיבל ששם קיבלו ישראל שבועת התורה (והתורה היא לשון הוראה). כלומר לפ"ז אין זה שייך כלל לממרא האמרי.

וראה באב"ע שהביא ב' פירושים:

יש אומרים שהוא ממרא בעל ברית אברהם¹⁰, ויתכן שהוא אחר ויהיה אלון מורה שם מקום.

בת"י מבואר שאלון מורה האמור כאן אינו שם איש ואף לא שם מקום. ונקרא כך על שם ההוראה שהיה מורה אברהם לבריות¹¹:

וַעֲבַר אַבְרָם בְּאֶרְעָא עַד אֶתְר שְׁכָם עַד מִישַׁר דְּהוּא מוֹרֵי. וְכַנְעַנָאִי בְּכַן הוּוּ בְּאֶרְעָא דְעַד כְּדוֹן לֹא מְטָא זְמַנָּא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִידְתָּהּ:

10. לדעת האב"ע יתכן שאלון מורה ואלני ממרא האמרי אינם אותו מקום אלא הם ב' מקומות שונים, אלון מורה באזור שכם, ואלני ממרא באזור חברון.
 11. אמנם יש שהבינו בת"י שהמילה 'מוֹרֵי' משמעותה 'מקום פנוי' ולא מלשון הוראה ועיין בנו"כ יהונתן.
 12. וכך נתפרש במשנה (סוטה פ"ז מ"ה): כיון שעברו ישראל את הירדן באו אל הר גריזים והר עיבל שבשומרון שבצד שכם שבאצל אלוני מורה... ולהלן הוא אומר ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה, מה אלון מורה האמור להלן שכם, אף אלון מורה האמור כאן שכם.
 13. ראה באב"ע שאף הוא סבור שאברהם ידע מיופיה של שרה והוסיף שבארצה היו יפות כמוה, רק במצרים וארץ הנגב לא היה כמוה לפי שהצורות משתנות בעבור האוויר, ולכן חשש אברהם. וראה ברמב"ן כע"ז שרק כעת חשש אברהם מכיון שהיה דרכם של המצרים להביא למלך האשה היפה מאוד ולהרוג את בעלה בעלילה שישמו עליו.

תנחומא כאן:

וַיֵּשָׂא לֹט אֶת עֵינָיו • מדוע בחר לוט

להתגורר בסדום?

(יג'ו) וַיֵּשָׂא לֹט אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת כָּל כְּפַר הַיַּרְדֵּן
וּגְו'.¹⁴

לאן נשא לוט את עיניו?

מפשוטו של מקרא משמע שלוט נשא עיניו לראות את כל כפר הירדן, וראה כי כולה משקה - ארץ נחלי מים ומפני כן בחר להתגורר בה.

ת"י מפרש את נשיאת עינים זו באופן אחר:

זֶקֶף לֹט יָת עֵינָיו לְזִנּוּי, וְחָמָא יָת כָּל מִישַׁר יַרְדֵּנָא.

[וירם לוט את עיניו לזנות, וראה את כל כיכר הירדן].

ת"י מבאר שלוט נשא את עיניו לזנות, ומפני כן בחר להתגורר בסדום, כך דרשו חז"ל (הוריות י:): כמובא ברש"י (ד"ה באכה צער) 'על שהיו שטופי זימה בחר לו לוט בשכנותם'. והנה חז"ל (בגמ' שם) דרשו את כל הפסוק לעבירה (כדאיתא בנזיר כג.י¹⁵), אך בת"י הביא רק חלק זה שנשיאת עיניו היתה לעבירה.

ויתכן שהטעם בזה הוא מכיון שעל פי רוב, לשון נשיאת עיניים במקרא היא לראות דבר קרוב, כמו: "וַיֵּשָׂא עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אַנְשִׁים נֹצְבִים עָלָיו" (להלן יח.ב)¹⁵. ואילו כאן נראה שלוט צפה מרחוק וראה את כל כיכר הירדן¹⁶. ואפשר שלכן השיא ת"י את "וישא עיניו" מפשוטו ופירשו לענין דבר עבירה.

קום הַתְּהַלֵּךְ בְּאַרְץ • מה ענינה של

הליכה זו?

(יג'ז) קוּם הַתְּהַלֵּךְ בְּאַרְץ לְאַרְבָּה וּלְרַחֲבָה בְּיָדְךָ
אֶתְנַנְּהָ.

יש להבין לאיזה טעם הורהו ה'¹⁷ להתהלך בארץ, ומה זה שייך לכך שיתן לו אותה?

בְּאוֹתָהּ שָׁעָה הִלְכוּ שְׁנֵיהֶם. בְּיוֹן שֶׁהִגִּיעוּ לְפִילֵי שָׁל
מִצְרַיִם וְעָמְדוּ עַל הַיָּאֹר, רָאָה אַבְרָהָם אֶבְיָנוּ בְּבוֹאָהּ
שֶׁל שָׂרָה בְּאוֹתוֹ נָהַר כְּחֹמֶה זֹרְחֶת. מִכָּאֵן שָׁנּוּ חֻכְמַיִם,
שָׁפַל הַנְּשִׁים בְּפָנֵי שָׂרָה כְּקוֹף בְּפָנֵי אָדָם. אָמַר לָהּ:
הִנֵּה נָא יִדְעָתִי כִּי אִשָּׁה יָפֶת מִךְ אָהָ אֶת. מִכָּאֵן אֶתָּה
לְמַד, שְׁלֹא הָיָה יוֹדֵעַ אוֹתָהּ קִדְּם לְכֹן כְּדֶרֶךְ הַנְּשִׁים.

כלומר לדברי המדרש, אברהם לא ידע עד עתה מיזופיה של שרה. וגם כעת מה שנודע לאברהם הוא מתוך שראה בבואה שלה על פני המים. וכך משמע גם בגמ' (ב"ב טו.) 'אברהם אפילו בדידיה לא הסתכל' (ועיי"ש במהרש"א שעוסק בשאלה הלא אסור לאדם שיקדש את האשה קודם שיראנה).

בת"י מובא מעשה זה בגירסה שונה:

וְהוּוּ בְּמֹא דְקָרִיב לְמִיעַל לְתַחוּם מִצְרַיִם, וּמְטוּ לְנַהֲרָא
וּגְלִיאוּ בְּשִׁדְיָהוֹן לְמַעְבַּד, וְאָמַר אַבְרָם לְשָׂרָי אֲנִתִּיתִי
הָא עַד כְּדוֹן לָא אֶסְתַּבְּלִית בְּבְשִׁדְיָךְ וּכְדוֹן יִדְעִית אַרוּם
אֲנִתְתָא שְׂפִירֶת חִיזוּ אֲנִתְ:

[והיה כמו שהקריב לבוא לגבול מצרים, והגיעו לנהר וגילו בשדם לעבוד, ואמר אברהם לשרי אשתו, הנה עד עתה לא הסתכלתי בבשרך, וכעת ידעתי כי אשה יפת מראה את].

מדברי ת"י נראה שמראה של שרה היה ידוע לאברהם, ומה שאירע כעת הוא שנתגלה בשרה על ידי שעברו בנהר ועל כך אמר אברהם 'עד עתה לא הסתכלתי בבשרך וכעת אני יודע כי אשה יפת מראה את'. (ומשנודע לו יופיה חשש יותר, אע"פ שהמצרים לא אמורים לראות את בשרה).

הבסיס לב' פירושים אלו הוא משמעות לשון המקרא 'ויהי כאשר הקריב לבוא מצרים'... ויאמר 'הנה נא ידעתי' שמשמע שידיעה זו באה לו בפתע פתאום ולא ידע על כך קודם.

ועיין באוה"ח שכתב שאלמלא ידע אברהם על כך טרם שירד, לא היה כלל יורד מצרימה למקום סכנה, וזהו שבא להתנצל בפני שרה על ירידתו מצרימה כי רק עתה נודע לו יופיה.

14. אמר רבי יוחנן, כל הפסוק הזה על שם עבירה נאמר, 'וישא לוט' - 'ותשא אשת אדוניו את עיניה' (להלן ט.ז); '[את עיניו]' - 'כי היא ישרה בעיני' (שופטים יד.ג); 'וירא' - 'וירא אותה שכם בן חמור' (להלן לד.ב); 'את כל ככר הירדן' - 'כי בעד אשה זונה עד ככר לחם' (משלי ו.כו); 'כי כלה משקה' - 'אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושיקויי' (הושע ב.ז).

15. אמנם מצינו להדיא שנקט הכתוב לשון זו על ראייה למרחוק: 'וַיֵּשָׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת הַמָּקוֹם מִרְחֹק' (להלן כב.ד).
16. ואכן רד"ק מפרש שהוא עמד במקום גבוה, שיכל לראות משם את כל השטח המדובר: 'וישא לוט את עיניו - מהרה שהיה שם כי בהר היו יושבים, כמו שאמר, ונשא משם את עיניו כי מקום גבוה היה לראות את הארץ לפניו'.
17. ראה רמב"ן שדן האם זהו ציווי או רק עצה טובה.

בת"י מתבאר הדבר:

קוּם טִיל בְּאֲרָעָא, וְעֵבֶד בְּהַ חִזְקָתָא לְאַרְבֵּה וּלְפִתְיָה,
אַרוּם לְךָ אֶתְנַנְהָ.

[קום התהלך בארץ, ועשה בה חזקה לארכה ולרחבה, כי
לך אתננה].

את הארץ על ידי שהראה לו ה' את כל הארץ באופן ניסי שהתקרבו קצות הארץ אליו וראה הכל, ועל ידי זה החזיק בארץ, וז"ל: 'כי אין לך חזקה גדולה מזו שיעתק צור ממקומו להתקרב לפני אדוני הארץ'. ומסיים האו"ח: 'ולא ירחיק דעתך דבר זה, כי מצינו שקפצה הארץ לעבדו, וגם נקפלה תחת בניו'.

וראה בגיליון פרשת שלח, בטעם שהמרגלים הלכו דווקא בדרך שהלך בה אברהם, וכבר נרמז זה ברמב"ן כאן.

אֶל עֵין מְשַׁפֵּט הוּא קִדְשׁ • עֵין המשפט או עין המים?

(יד, ז) וַיֵּשְׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל עֵין מְשַׁפֵּט הוּא קִדְשׁ וְגו'.

מדוע כונתה קדש 'עין משפט'? והאם זו קדש הנזכרת במסעי בני ישראל?

אונקלוס מפרש מפני שהוא מקום התקבצות בני המדינה למשפט. אולם רש"י מפרש שאכן זו קדש הנזכרת במקרא, ונקראת כך על שם העתיד, שעתידים משה ואהרן להישפט שם על עסקי אותו העין והם מי מריבה. והעין מלשון עין. ת"י משלב את ב' הפירושים:

וְתָבוּ וְאָתוּ לְאַתְרָא דְאַתְפְּלִיג דִּינָא דְמֹשֶׁה נְבִיאָא עַל עֵינָא
דְּמִי מְצוּתָא הִיא רְקָם.

[ושבו ובאו למקום שנחלק⁹ הדין על משה הנביא, על המעין של מי מדיבה, היא קדש].

מדברי ת"י עולה שאכן זו היא קדש שבמדבר צין (במדבר כ) שם אירע מעשה מי מריבה. ועל שם מאורע זה נתכנה המקום "עין משפט", שנשפט משה שלא להיכנס לארץ. וכן מובא במדרש תנחומא (סימן ח):

וישבו ויבואו אל עין משפט - יתברך שמו של
הקדוש ברוך הוא, שכתוב בו (ישעיה מו, ז) 'מגיד
מראשית אחרית', על ידי שעתיד משה ליטול משפטו

ת"י מפרש שהליכה זו הייתה לשם קנין, ובה אברהם יעשה חזקה על הארץ ויקנה אותה לבניו, ובפשטות הוא כדעת רבי אליעזר (ב"ב ק). הלמד מפסוקנו שהליכה בשדה מועילה לקנותו:

הלך בה לארכה ולרחבה - קנה מקום הילוכו, דברי ר' אליעזר. וחכמים אומרים, אין הילוך מועיל כלום עד שיחזיק. אמר ר' אלעזר, מ"ט דר' אליעזר? דכתיב 'קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה'. ורבנן? התם משום חביבותא דאברהם הוא דקאמר ליה הכי, כדי שיהא נוח לכבוש לפני בניו.

אמנם יש שהבינו¹⁸ שת"י מפרש את הפסוק כרבנן שאברהם לא קנה בהילוך עצמו, אלא עשה בארץ חזקה המועלת לקנין, וזהו שכתב ת"י 'ועבד בה חזקתה' דהיינו מלבד ההילוך, תעשה גם חזקה.

כלומר אף שבפשוטו אין כוונת רבנן להצריך כל קנין שהוא, אלא לומר שאברהם שונה שמפני חביבותו הועילה הליכתו לעשות שתהא הארץ נוחה ליכבש לפני בניו, והוא ענין סגולי. מ"מ ישנו הכרח שלדעת רבנן צריך לעשות חזקה בנוסף על ההילוך, והוא ממה שכתב רשב"ם לבאר מהו 'שהארץ תהא נוחה להיכבש לפני בניו, וביאר שעל ידי קנייה זו שקנה אברהם נעשו בניו כיורשים ולא כגזלנים. ולא יהיה רשות לשטן לקטרג ולא פתחון פה למידת הדין. (ולא יפסידוה בעוונותיהם - ריטב"א שם).

וצ"ב מה תועיל 'חביבותו של אברהם'? הרי יש מקום לבעל דין לטעון שלא קנה אברהם בקנין המועיל?

ולכן כתבו המפרשים, שלרבנן קנה אברהם את הארץ בקנין אחר, עיין בריטב"א (שם) שאברהם קנה זאת באמירה לגבוה כמסירה להדיוט, ובדבר נוסף: 'ובישיבתו בארץ שנטע שם אהלו וקנה על ידי שימושו בקרקע'.

ובאוה"ח (כאן) ביאר בדרך מחודשת שלרבנן אברהם קנה

18. ראה באהבת יהונתן וכנראה הסיק כן מלשונו: "וְעֵבֶד בְּהַ חִזְקָתָא", שמשמע שיעשה פעולה של חזקה, ולא הליכה בעלמא. אמנם אם כן אין הבנה להמשך הלשון 'לְאַרְבָּא וּלְפִתְיָא' (לארכה ולרחבה), הנאמר כהמשך לציווי לעשות חזקה, שזה לא שייך כלל בקניני החזקה, נעל, גדר ופרץ.

19. פלג מלשון עומק, כי במישור ההוא מעין המשפט ועומק הדין (עפ"י רמב"ן).

בקדש ע"י המים, לפיכך נקרא מקדם עין משפט²⁰.

בנדה (סא): "ויבא הפליט וגו' ואמר רבי יוחנן, זה עוג שפלט מדור המבול"²³. והיה מתפרנס ממזונותיו של נח ע"י שנח עשה נקב בתיבה והיה מושיט לו מזונו בכל יום ויום (פדר"א פכ"ג).

והנה סמיכות הפסוקים מראה לכאורה שהפליט נפלט מהמלחמה, דלעיל (פסוק ה) כתוב שכדרלעומר וחבריו הכו את הרפאים: "ויבארבע עשרה שנה בא כדרלעמר והמלכים אָשַׁר אֶתּוֹ וַיִּכּוּ אֶת רַפָּאִים בְּעֶשְׂתַּרְתַּת קַרְנַיִם", ולפי זה עוג היה פליט מהרפאים שהוכו, וכפירוש רש"י.

אבל ת"י פי' שניצל מן המבול, ואפשר שטעמו כדברי הגור אריה, שה"א הידיעה מתאימה רק למי שכבר ניצל קודם לכן, ועל שם זאת נקרא הפליט²⁴. ועוד, שת"י לשיטתו שכתב שעוג בא עם המלכים הפולשים, כלומר עם אמרפל וחבריו ולא נלחם בהם.

המלחמה עם אברהם היתה בליל פסח

ומה שכתב כי ראה את אברהם אופה עוגות מצות, עולה בקנה אחד עם מסורת חז"ל כי מלחמת אברהם עם המלכים הייתה בליל פסח, כמובא בילקוט שמעוני (במדבר רמז תשס"ה):

זה שאמר הכתוב (שמות מב'ב), 'ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה'. כל נסים שנעשו לישראל ופרע להן מן הרשעים בלילה (הזה) [היה] וכו' וכתוב (להלן פס' טו) 'יחלק עליהם לילה', וכולם ליל שמורים.

ובלקח טוב (שם) מובא: "ויחלק עליהם לילה. הוא הלילה שהיה עתיד לחלוק למצרים"²⁵. וכן מובא בפרקי דר"א (פכ"ז):

שמואל הקטן אומר, שם נחלקה הלילה שיצאו ישראל ממצרים, הוא הלילה שהכה הב"ה את בכורי מצרים, הוא הלילה שהכה אברהם את המלאכים ואת מחניהם עמם, שנאמר ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו.

וכיון שעוג בא לאברהם ביום שקדם לאותו הלילה - הרי ערב פסח היה, ומצאו אופה עוגות מצות. ובתוס' בנדה (סא.) הוסיפו דעל שם זה נקרא שמו 'עוג' (מלשון עוגות מצות).

ויבא הפליט • מיהו הפליט ומהיכן נפלט?

(יד, יג) ויבא הפליט ויגד לאברהם העברי וגו'.

יש להבין מדוע נכתב בפסוק הפליט, בה"א הידיעה, ומשמע שמדובר באיש מסויים ומפורסם, ולא סתם מישהו שניצל משדה המלחמה, אם כן מיהו?

רש"י מפרש שהא עוג מלך הבשן שפלט מן המלחמה. גם ת"י מפרש שעוג זה הפליט, אך חלוק על רש"י בפירוש המקום שממנו נפלט:

ואתא עוג, דאשתויב מן גבריא דמיתו בטובענא, ורכב עלוי תיבותא וזהו גננא על דישיה וזהו מתפרנס מן מזונוי דנח. ולא בזכותיה אשתויב, אלהין דיחמוזן דידי עלמא גבורתא דין ויימדון הלא גבריא דהוז מלקדמין מודדו במארי עלמא ושיצאונו מן ארעא. וכד אגחו מלכיא האילן הנה עוג עמהון, אמר בלביה איזיל ואחוי לאברהם על עסק לוט דאשתבי, ויתי לשזכותה מן ידהון דמלכיא ויתמסר בידיהון. עאל אתא במיעלי יומא דפסחא, אשכחיה דהה עביד גריצין פטירן.

[ויבא עוג, שניצל מן הגיבורים שמתו במבול, ורכב על התיבה והייתה חופה על ראשו]²² והיה מתפרנס ממזונותיו של נח. ולא בשביל זכותו ניצל, אלא בשביל שיראו דרו העולם את גבורת ה', ויאמרו, הלא הגיבורים שהיו מלפנים ומרדו בריבון העולם והשמידם מן הארץ. וכאשר יצאו מלכים אלו למלחמה בא עוג עמהם, ואמר בלבו אלך ואספר לאברהם על עסק לוט שנפל בשבי ויצא להצילו, וימסר בידיהם (של המלכים). עלה ובא בערב הפסח, ומצאו (לאברהם) שהיה עושה עוגות מצות.]

מדברי ת"י עולה כי זהו עוג מלך הבשן, שנאמר בו (דברים ג, יא): 'פי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים'²². וכן מפורש

20. וכן נרמז במדבר"ר (י"ט, ד): "וישבו ויבאו אל עין משפט וגו' - עין משפטו של משה".

21. תרגום "מחופתו" (תהלים י"ט, ו) - 'מגנוניתיה' (אהבת יהונתן).

22. ופירש ת"י שם שניצל מיתר הרפאים שנשמדו במבול. אמנם ברש"י ובמדרש אגדה פי' שניצלו מאמרפל וחבריו. וראה להלן.

23. מדברי ת"י עולה שניצל ע"י שנאחז בתיבה, וכן מבואר בפרקי דר"א (פכ"ג). וכ"ה לחד מ"ד בזבחים (ק"ג): אולם רש"י והמאירי (נדה שם) ביארו שניצל בזה שנמלט לארץ ישראל, שלא ירד בה המבול.

24. אך יש דעה במדרש (בר"ר מבח) ששמו האמיתי היה פליט, וכינוי היה עוג על שם שמצא את אברהם אופה עוגות מצות. וראה בתוס' בנדה (סא.).

25. וכן משמע מת"י להלן פסוק טו.

אליעזר היה בנו של נמרוד ונלחם באביו

ת"י הוסיף אודות יחוסו של אליעזר שהוא בנו של נמרוד. ולפי זה נמצא שאליעזר נלחם באביו, שכן אמרפל הוא נמרוד, כמפורש בת"י (לעיל פס' א), וכחד שיטה בעירובין (גג.), וכן מובא בב"ר (מבד.).

ויחלק עליהם לילה • אברהם ואנשיו נחלקו או שהלילה נחלק?

(יד, טו) ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויפס וירדפם עד חובה אשר משומאל לדרמשק.

יש להבין בלשון הפסוק האם "ויחלק עליהם" קאי על "לילה", שכתוב סמוך לו, ופרושו שהלילה נחלק. או דקאי על אברהם ועבדיו²⁶ - שנחלקו ורדפו את המלכים בשתי קבוצות?

רש"י כתב: "לפי פשוטו, סרס המקרא, ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כדרך הרודפים שמתפלגים אחר הנרדפים כשבורחים זה לכאן וזה לכאן". וכתב הרא"ם שלולא הסרוס - 'ויחלק עליהם' קאי על 'לילה' [שהלילה נחלק], ואז אין טעם ל'הוא ועבדיו' הבא אחריו.

ת"י מבאר שהלילה נחלק ומפרש מהו 'הוא ועבדיו':

ואתפליג להום ליליא באדחא, פלגותא אגחו עם מלכיא ופלגותא אצטינייא למימחי בזכריא פמצרים, וקם איהו ועבדיו ומחינון ורדפנון מה דאשתאר מנהון, עד דאדבר חובא דעתיד למחוי בדרן דמצפונא לדרמשק.

[ונחלק להם הלילה בדרך, מחציתו עשו מלחמה עם המלכים, ומחציתו הוצנע למחות בכודי מצרים. וקם הוא ועבדיו ורדפו מה שנשאד מהם (מהמלכים), עד שנזכר בחטא העתיד להיות בדרן - שמצפון לדרמשק³¹].

וירק את חניכיו ילידי ביתו שמנה עשר ושלוש מאות • אליעזר עבד אברהם יצא להילחם באביו - נמרוד!

(יד, יד) וישמע אברהם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו ילידי ביתו שמנה עשר ושלוש מאות וירדף עד דן.

יש להבין מה פירוש "וירק", ומי אלו חניכיו, במה חינוכם. וכן למה כתוב "וירדוף" בלשון יחיד, הרי יצא עם חניכיו?

רש"י מפרש עפ"י אונקלוס שהוא לשון זירוז, שהזדרזו לרדוף אחריהם ולהציל את לוט. ת"י מפרש באופ"א:

וכד שמע אברהם ארום אשתבי אחוי, וזין ית עולימוי דחנך לקדבא מדבני ביתיה, ולא צבו למחלכה עמיה, ובחד מנהון ית אליעזר בדר נמרוד דהוה מתיל בגבורתיה בכלהון, תלת מאה ותמנסר, ורדף עד דן.

[וכאשר שמע אברהם כי נשבה אחיו, חימש את נעריו שאימן למלחמה מגידולי ביתו, ולא רצו לילך עמו. ובחד מהם את אליעזר בן נמרוד²⁶, שהיה משול בגבורתו כנגד כולם²⁷, שלש מאות ושמונה עשרה, ורדף עד דן].

ת"י פירש את "וירק" מלשון חימוש²⁸. ואת "חניכיו" פירש שלימד אומנות המלחמה, וכן מובא במדרש אגדה: "ולמה נקרא שמם חניכיו - במצות מלחמה". אבל הם לא רצו לצאת, ורק אליעזר יצא עמו. והסיבה שסרבו מובאת במדרש אגדה (שם):

וכיון שאמר להם פרשת שוטרם נתייראו ואמרו היאך נעשה מלחמה עם ד' מלכים שנצחו חמשה והלכו להם, ולא נשתייר עמו מאותם ילידי ביתו שהיו עמו, אלא אליעזר בלבד.

וכיון שרק אליעזר יצא עמו, מובן שכתוב "וירדוף" בלשון יחיד²⁹.

26. כן כתוב גם בילקוט שמעוני (חיי שרה רמז ק"ט). ובדרשות ר"י אבן שועיב (תלמיד הרשב"א. שם ד"ה ועוד שם) הביא כן בשם מדרש רבה.

27. וכן מובא בנדרים (ל"ב) "שמנה עשר ושלוש מאות - א"ר אמי בר אבא, אליעזר כנגד כולם".

28. וכן באבע"ז פירש שהוא לשון הוצאת חרב מתערה.

29. בלקח טוב וברש"י יש מסורה שכתוב חניכו, בלשון יחיד, אך עיין מנחת שי שתמה על זה. וראה רבנו בחיי שכתב כי לפי פשוטו יצאו עמו כל חניכיו, והמפ' שרק אחיד יצא עמו זהו ע"ד דרש.

30. כך משמע מהמסורה, כפי שמביא המנחת שי: עליהם | לילה: בפסק, ונראה מזה ש'עליהם' נפרד מ'לילה' שלאחריו וקאי על אברהם ועבדיו. אמנם מפסוק הטעמים לא משמע הכי, שכן 'עליהם' מוטעם ב"דרגא" שהוא טעם משרת.

31. יונתן מתרגם דרמשק, כדרך הכתוב בדברי הימים (א' יח, ועוד מקומות). וכתב רש"י (שם): כתיב שמואל ב' חה, דמשק, ודרך הפסוק לדבר כן, כמו מן שבט שרביט, שהרי איסר אתכם בשוטים תרגום שרביטים (וראה עוד ברש"י דה"י ב' יח.).

וּבְרִיךְ אֱלֹהֵי עֲלֵאָה, דְּעֵבֵד סְנַאךְ בְּתַרְיָסָא דְּמִקְבֵּל
מִחֲתָא. וְיִהְיֶה לִיָּה חֵד מִן עֶסְרָא מִכָּל מַה דְּאַתִּיב.

[וברוך א-ל עליון' שעשה שונאיד כמגן שמקבל מכות.
ונתן לו מעשר מכל מה שהשיב (משלל המלכים ומשל לוט³⁶)].

ת"י מתרגם את 'מגן' במשמעות הגנה, אך פירש שה' עשה את אויבי אברהם כמגן שסופג את המכות.

עוד מבואר בת"י שאת המעשר נתן אברהם רק ממה שהשיב. ו'מכל' אינו מכל רכושו אלא רק מהשלל שהציל.

וכן משמע בפרקי דר"א (פכ"ז):

ר' מאיר אומר, אברהם התחיל ראשון לעשר, לקח
המעשר מכל מה שהשיב מן הרכוש של סדום ועמורה
ואת כל מעשר רכוש לוט בן אחיו ונתן לשם בן נח,
שנאמר ויתן לו מעשר מכל.

אמנם רש"י כתב שנתן לו מעשר "מכל אשר לו", מכל
רכושו³⁷.

בְּלַעְדֵי רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים •

פירוש הלשון בְּלַעְדֵי

(יד, כד) בְּלַעְדֵי רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים וְחֵלֶק
הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הִלְכוּ אִתִּי עֲנֵד אֲשִׁיבֵל וּמִמָּדָא הֵם
יִקְחוּ חֵלְקָם.

מה פירוש הלשון בְּלַעְדֵי?

מלת "בלעדי" יכולה להתפרש כ-'מלבד' - 'חוץ מ...', וכך
נראה מתרגום אונקלוס שפירש "בר מדאכלו עולימיא" וכו'.
אולם ת"י מפרש באופן אחר:

הָלָא לִית לִי דְשׁוּ בְּכֵלָא עֲדָאָה³⁸, דְּבֵר מִנִּי אָכְלוּ עוֹלִימִיָא,
וְחֵלֶק גְּבִרְיָא דְאֶזְלוּ עִמִּי, עֲנֵד אֲשִׁיבֵל וּמִמָּדָא, אִף הַגּוֹן
יִסְבּוּן חוֹלְקֵיהוֹן.

ת"י מפרש כמשמעו, שהלילה נחלק, ומביא מדרש שחציו
הראשון היה לנצחון אברהם על המלכים, וחציו השני נשמר
להכות בו בכורי מצרים, וכן מובא במדרשי חז"ל בכמה
מקומות³².

יִישׁוּב הַלְשׁוֹן 'וַיְכַסּוּ וַיִּרְדְּפֵם'

עוד מוסיף ת"י יישוב למה שיש להקשות בלשון הפסוק
שכתוב "ויכסו וירדפם", הרי הכאה היא לשון הריגה, ומה
שייך לרדוף עוד אחר שהרגם? לזה מפרש ת"י שאחר
שהרגם, רדף את הנשארים מהם עד מצפון לדמשק³³.

הֵאֵם 'חֹבֵבָה' הוּא שֵׁם מְקוּם?

עוד מיושב עפ"י ת"י, מה שיש לעיין דבפסוק הקודם נאמר
'וירדוף עד דן', ומה זה שאמר כאן 'וירדפם עד חובה'? ואם
נאמר שזהו אותו מקום, לאיזה צורך חזר ושנאו? ובתנחומא
(לך לך ג) מובא: "חזרנו על כל המקומות ולא מצינו שום מקום
ששמו חובה". לזה מפרש ת"י שאין הכוונה כאן לשם מקום,
אלא רומז לסיבה שאברהם רדף רק עד דן, כי נזכר בחובם
של בניו שיחטאו שם ותשש כוחו. וכ"ה ברש"י.

אֲשֶׁר מִגֵּן צָרִיךְ בִּידֶךָ וַיִּתֵּן לוֹ מַעֲשֵׂר מְכַל • משמעות הלשון מגן וממה

נתן אברהם מעשר?

(יד, כ) וּבְרִיךְ קַל עֲלִיוֹן אֲשֶׁר מִגֵּן צָרִיךְ בִּידֶךָ וַיִּתֵּן לוֹ
מַעֲשֵׂר מְכַל.

צריך להבין מהו לשון "מגן" שבפסוק, אם משמעו הגנה,
אזי יתפרש 'אשר הגן על צריך בידיך'³⁴, וזה סותר עצמו
מניה וביה.

רש"י כאן פירשו מלשון "הסגיר", ובאיכה (ג,סה) פירשו מלשון
'שיבר'³⁵.

ת"י מפרש באופן א':

32. הובאו לעיל פסוק יג.

33. ובחזקוני (ובפרושי בעלי התוס') מובא: "אמר ר' תנחומא וכי אדם רודף את ההרוגים? אלא אברהם הורג מה שהקב"ה רודף". וראה גם בר"ר מגג.

34. ואכן כך פירש המשך חכמה: "רצונו לומר, ש"בידיך" הציל "צריך", וזה הוא מלך סדום".

35. הלקח טוב פירש שהוא מלשון "מיגר", בחילוף אותיות למנ"ר [כמו נְבִיכְדָנְאָצֵר (מלכים ב' כד,א), נְבוּכַדְרֶאצַּר (ירמיהו כא,ב)].

36. ראה להלן מפרקי דר"א.

37. ופירש הגור אריה שהכוונה לאפוקי מהשלל, שכיון שלא רצה ליטול ממנו, לא נתן ממנו מעשר.

38. בדפוסים שלפנינו כתוב "ארעא", הגירסה המתוקנת היא עפ"י כ"ל ודפו"ר. ויתפרש בגוף הביאור.

[הרי אין לי רשות בכל השלל, חוץ ממה שאכלו הנערים, וחלק הגברים שהלכו עמי, ענר אשכול וממרא, אף הם יטלו חלקם].

מדברי ת"י עולה שהוא פירשה כמילה כפולה: בל - עד³⁹, ומתרגם את "עד" כשלל, דוגמת 'בבקר יאכל עד' (להלן מט, כז), וכפירוש רש"י שם: "לשון ביזה ושלל". כלומר ת"י מפרש שאברהם אמר שאין לו רשות בשלל ולא יטול דבר, מלבד מה שנטלו הנערים ובעלי בריתו - ענר, אשכול וממרא.

ב'אהבת יונתן' פירש את דברי ת"י באופ"א, ש'בל עד' פירושו 'אינה עמי' והיינו שאברהם אמר שמידה זו של לקיחת רכוש הזולת איננה עמו.

אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה • אַבְרָהָם אֲבִינוּ פָּחַד מַחִילוֹל הַשָּׁם!

(טו, א) אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר יְיָ אֶל אַבְרָם
בְּמַחְזָה לְאֹמֶר אֵל תִּירָא אַבְרָם אֲנֹכִי מִגֵּן לָךְ שׂוֹכְרֶךָ
הַרְבֵּה מְאֹד:

ממה שאמר ה' לאברהם 'אל תירא אברהם' משמע שאברהם התירא, ממה נתירא אברהם?

במפרשים מצינו בזה כמה פירושים: א. שאברהם נתירא שמה יענש משמים על כל הנפשות שהרג. (רש"י) ב. שמה יאספו עליו האומות וינקמו ממנו. (רמב"ן ספורנו חזקוני) ג. שמה בהצלתו קבל שכר על כל צדקותו והפסיד שכרו לעולם הבא (רש"י).⁴⁰

בת"י ישנה תוספת משמעותית לחששותיו של אברהם:

בְּתֵד פְּתַגְמִיָּא הַאִלִּין מִן דְּאַתְּבְּנָשׁוּ מְלַכֵּיָּא וְנִפְלוּ קוּמֵי
אַבְרָם וְקִטְלוּ אַרְבַּעָה מְלַכִּין וְאַחֲדָר תְּשַׁע מְשִׁירִין, חֲשַׁב
אַבְרָם בְּלִבֵּיהּ וְאָמַר, וְזֵי פְעֵן לִי דְלָמָּא אֲתַקְבְּלַת אֲגַר
מִצְוֹתַי בְּעַלְמָא הַדִּין וְלִית לִי חוּלְק בְּעַלְמָא דְאַתִּי. או
דְלָמָּא יִיזְלוּן אַחִיהוֹן וְקִרְיָהוֹן דְּאִילִין קְטִילִיא וְיִצְטַרְפּוּן
בְּלִגְיוֹנִין וְיִתְנוּן עָלֵי. או דְלָמָּא בְּזַמְנָא הַהוּא אֲשַׁתַּבַּח עַמִּי

אֲגַר זְכוּן קְלִילִין וְנִפְלוּ קְדָמֵי וְבְזַמְנָא תַנְיִנָּא לֹא מִשְׁתַּבַּח
עַמִּי אֲגַרָּא וְיִתְחַל בִּי שׁוֹם שְׁמִיָּא. וּבְכֵן הוּא פְתַגְמָא דִּי
עִם אַבְרָם בְּחִיזוּנָא לְמִימְרֵהּ, לֹא תִדְחַל דְּאַף עַל גַּב
גִּבְרִיהוֹן מִצְטַרְפִּין בְּלִגְיוֹנִין וְאַתִּין עֲלֵךְ, מִימְרֵי תְרִים לָךְ.
וְאַף עַל גַּב דְּאִינוּן נִפְלִין קוּמָךְ בְּעַלְמָא הַדִּין אֲגַר עוֹבְדֶךָ
טְבִיא נְטִיר וּמִתְקַן קְדָמֵי לְעַלְמָא דְאַתִּי סְגִי לְחַדָּא:

[אחד הדברים האלה משנאספו המלכים, ונפלו לפני אברהם והרג ארבעה מלכים והחזיר תשע מחנות, חשב אברהם בליבו ואמר אזי נא לי, שמה קבלתי שכר מצותי בעולם הזה ואין לי חלק בעולם הבא. או שמה יילכו אחיהם וקדוביהם של אלו ההרוגים ויצטרפו למחנות ויבאו עלי. או שמה בזמן ההוא (שנצחתי) נמצא עמי שכר זכויות מועטות, ו(לכך) נפלו לפני, ובזמן אחד לא אמצא עמי שכר ויתחלל בי שם שמים. בשביל כך היה דבר ה' עם אברהם בנבואה, לא תירא, דאף על גב שגיבוריהם מצטרפים בלגיונות ובאים עליך, מאמדי (מגן) תריס לך. ואף על גב שהם נופלים לפניך בעולם הזה, שכר מעשיך הטובים שמור ומתוקן לפני לעולם הבא, רב מאוד.]

בת"י משמע שאברהם לא חשש שמה יענש משמים על הנפשות שהרג, אך חשש מב' הדברים האחרים שמה יאספו עליו האומות למלחמה, ושמה איבד את זכויותיו לעולם הבא.

על החשש שמה יאספו עליו למלחמה, מוסיף ת"י שעיקר חששו של אברהם ממלחמה נוספת הוא שמה יתקבצו עליו מחנות וצבאות מלחמה יותר מבתחילה, ושמה לא ימצא בידו זכויות כמו שהיו לו בתחילה ויפסיד במלחמה, ויתחלל שם שמים על ידו - שיאמרו שה' שהצילו מאור כשדים וממלחמת ד' המלכים ח"ו אין בכוחו להצילו ממלחמה חזקה יותר.

בלשונו של ת"י משמע שהחשש של אברהם מהפסד במלחמה אינו מחמת שכר קיבל שכרו במלחמה הראשונה ומחמת זה נתמעט זכויותיו (כמו שמשמע בספורנו). אלא שמה באותה שעה לא יהיה בידו זכויות כמו שהיה בשעה ראשונה, דהיינו מחמת מצבו ודרגתו באותה שעה.

עוד מדויק בת"י שמדגיש שחשש של אברהם שמה לא יהיה בידו זכויות מועטות⁴¹, שאברהם הבין שדי בזכויות מועטות בשביל לנצח במלחמה, ובכל זאת חשש שמה לא יהיו בידו

39. וכ"כ ראב"ע להלן (מא, טז): "בלעדי - מלה אחת מורכבת משתי מלות".

40. ברמב"ן מבואר חשש נוסף שמה יבוא יומו וימות בלא זרע, ולפ"ז אין חשש זה בא מחמת מלחמת המלכים.

41. ראה בתרגום ירושלמי כאן שמפרש כת"י והנוסח שלו: שמה בפעם הראשונה היה בידו מצוות מועטות או שהיה לו איזה זכות, כלומר שהמועטות נכתב על מצוות ולא על זכות, ולמדנו מכאן את גודל שכר מצוות שעל ידי מצוות מועטות די להינצל ממלחמה כה גדולה. וכמו שמצינו ברש"י בפרשת כי תצא - שמע ישראל אתם קרבים היום וגו', אפילו אין בידכם אלא מצוות קריאת שמע הרי אתם זכאים להינצל.

חשב ה' לאברהם, אך בפירוש צדקתו של אברהם מתרגם על שלא הטיח לפניו דברים (ואילו רש"י פירש על עצם אמונתו בה'). ויש לידע איזה דברים היה לו לאברהם להטיח? ויתכן על שעדיין לא נתמלאה הבטחת הזרע שהובטחה לו קודם התגלות זו. (אגרא דכלה)

ביישוב קושיית הרמב"ן יתכן לבאר לשיטת ת"י ורש"י, שהרבותא באמונתו של אברהם לא הייתה בעצם ההבטחה לזרע, שזה פשוט, וכדברי הרמב"ן. אלא שאברהם חשש שמא לא יספיק לחנך את בנו שיוולד לעת זקנתו⁴⁵, וה' הבטיחו שבניו יהיו צדיקים והאמין אברהם על זה. ובזה הרבותא, כדברי האוה"ק הק':

להיות שהבטיחו והוא שיהיו בניו צדיקים, ודבר זה אינו בידו של הקדוש ברוך הוא, כאומרם ז"ל (ברכות לג:), "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים", אמר הכתוב שהאמין בה' שכן יעשה, ולא הרהר אחר מדותיו... ויחשבה ה' לאברהם צדקה שהפליא להצדיק.

וַיֵּרֶד הָעֵיט עַל הַפְּגָרִים וַיֵּשֶׁב אֹתָם אַבְרָם • מהו הרמז בכך שאברהם עצמו הפריח את העיט?

(טו, יא) וַיֵּרֶד הָעֵיט עַל הַפְּגָרִים וַיֵּשֶׁב אֹתָם אַבְרָם:

מחזה זה של ברית בין הבתרים בא לנבאות לאברהם אבינו את המאורעות שעתידות לבוא על זרעו, ובמפרשים מבארים על כל פרט ופרט מה בא ללמד, אף בפסוקנו יש לידע מיהו העיט, ומי הם הפגרים, ומה באה לרמז ירידת העיט על הפגרים והפרכתו על ידי אברהם?

רש"י (ד"ה וישב) מפרש שהפגרים הם אומות העולם בזמן אחרית הימים, והעיט הוא דוד בן ישי אשר יבקש לרדת על הפגרים שהם האומות ולכלותם, והפרכתו על ידי אברהם מלמדת שאין מניחין אותו מן השמים עד שיבוא מלך המשיח. לפירוש רש"י אין משמעות לאופן שבו נעשתה ההפרכה - על ידי אברהם, ורק באה לרמז שלא יניחוהו מן השמים.

באותה שעה זכויות מועטות אלו, ולמדנו מכך את גודל יראתו של אברהם שקיים מאמר חז"ל: "אל תאמין בעצמך עד יום מותך".

וַיֵּחֶשְׁבֶּהָ לוֹ צְדָקָה • מי שהאמין לשחוט את בנו היחיד האהוב ושאר הנסיונות, איך לא יאמין בבשורה טובה?"

(טו, ו) וְהָאֱמִן בֵּי וַיֵּחֶשְׁבֶּהָ לוֹ צְדָקָה.

מי חשב למי לצדקה, ה' לאברהם או אברהם לה'?

את הפסוק ניתן לקרוא בשני אופנים. א: והאמין [אברהם] בה', ויחשבה לו [ה' לאברהם] לצדקה [את אמונתו]. ב: והאמין בה', ויחשבה לו [אברהם לה'] לצדקה [את הבטחתו]⁴².

רש"י פירש כהאופן הראשון: "ויחשבה לו צדקה - הקדוש ברוך הוא חשבה לאברם לזכות ולצדקה על האמונה שהאמין בו".

אמנם הרמב"ן תמה על רש"י, מה הרבותא בכך שאברהם האמין להבטחת ה': "למה לא יאמין באלהי אמן, והוא הנביא בעצמו, ולא איש אל ויכזב, ומי שהאמין לשחוט את בנו היחיד האהוב ושאר הנסיונות איך לא יאמין בבשורה טובה". ועל כן מפרש כאופן השני, ומסביר שאברהם חשב שההבטחה שיהיה לו זרע היא מצדקת ה' ולא מחמת זכותו שלו⁴³. וכן פירש החזקוני.

ת"י פירש כאופן הראשון:

וְהָיָה לִיחָהּ הַיְמִינוּתָא בְּמִימְרָא דִּי, וְחֶשְׁבֶּהָ לִיחָהּ לְזַכּוֹ דְלָא
אִטְחָ לְקַמְיָהּ בְּמִלְיָן.

[והיתה לו אמונה במאמר ה', וחשבה (הקב"ה) לו לזכות⁴⁴
שלא הטיח (אברהם) לפניו דברים].

ת"י מתרגם שה' חשב לאברהם לצדקה על שלא הטיח לפניו דברים. כלומר מצד אחד ת"י מפרש כרש"י שאת הצדקה

42. ראה בזוה"ק (ח"ג קמח.) מה שדן בה.

43. גם זה בניגוד לת"י שפירש את 'צדקה' כזכות, ראה בהערה לעיל.

44. ת"י מתרגם את 'צדקה' ל'זכות', על דרך זו פירש גם ראב"ע, שדימה את 'צדקה' האמורה בפסוקנו לכתוב (דברים ו.כה) 'וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות את קל המצוה'. ושם ענינה 'זכות' (אהבת יהונתן).

45. באופן דומה מפרש הספורנו (לעיל פס' ג): 'אף על פי שתתן לי זרע בסוף... מכל מקום ישאר הבן אחרי קטן ובלתי מוכן להנהיג ממון'.

שיטת הרמב"ן עפ"י המדרש (ב"ר מד, ז) שהפסוק רומז לד' גלויות בסדר זה: 'אימה' - זו בבל. 'חשיכה' - זו מדי, שהחשיכה עיניהם של ישראל בצום ובתענית. 'גדולה' - זו מלכות אנטיוכוס (יון). 'נופלת עליו' - זו מלכות אדום.

שיטת הדעת זקנים שהפסוק נדרש כך: 'אימה חשיכה' - זו מלכות יון, שהחשיכה עיניהם של ישראל מכל מצות שבתורה. 'גדולה' - זו מלכות מדי, שגדלה עד מאוד למכור ישראל חנם. 'נופלת עליו' - זו מלכות בבל שנפלה עטרת ישראל בידה. 'עליו' - אלו בני ישמעאל שעליהם בן דוד יצמח שנאמר 'אויביו אלביש בושת ועליו יציץ נזרו'.

בת"י מצינו שיטה נוספת:

וְהָיָה שְׁמֵיךָ קְרִיבָא לְמִיטְמוּעַ, וְשִׁינְתָּא עֲמִיקְתָּא מְתַרְמִיית עַל אַבְרָם. וְהָא אַרְבַּע מַלְכוּוֹן קְיִימִין לְמִשְׁעֵבְדָא יַת בְּנוֹי. אִימְתָּא דָּא הוּא בְּבַל. קְבֵלָא דָּא הוּא מְדִי. סְגִיָּא דָּא הוּא יוֹן. נְפִלָּה דָּא הוּא פְּרָס, דְּעִתִּידָא לְמִיפֹל וְלִית לִיה זְקִיפָא, וְזִמְתָּן עִתִּידִין לְמִיִּסַּק עֲמָא בֵּית יִשְׂרָאֵל:

[והיתה השמש קרובה לשקוע, ושינה עמוקה נופלת על אברהם, והנה ארבעה מלכויות עומדות לשעבד את בניו. 'אימה' זה הוא בבל. חשיכה זה הוא מדי. גדולה זה הוא יון. נפלה זה הוא פרס, שעתידה ליפול ואין לה תקומה, ומשם עתידין לעלות עם בית ישראל]

מבואר בת"י שג' הגלויות הראשונות הם בבל מדי ויוון וכדאיתא בחז"ל (במדרש הנזכר שהוא ברמב"ן) אולם הגלות הרביעית היא גלות פרס שעתידה ליפול ולא יהיה לה תקומה ומשם עתידין לעלות עם בית ישראל. (וכן איתא בתרגום ירושלמי כאן).

סדר הגלויות מלמד שלדעת ת"י הגלות האחרונה היא גלות 'פרס', וכך גם מבואר ממה שהוסיף שמגלות זו יקומו עם בית ישראל. והיא שיטה חדשה דהנה ידוע שארבעת המלכויות אשר ישלטו בישראל, נראו בחזיונו של דניאל כארבעה חיות, ונחלקו המפרשים בפשרן של החיה השלישית והרביעית, שרש"י (דניאל ב, לט-מד) והרמב"ן בספר הגאולה (שער השלישי) סבורים שהחיה השלישית היא יון, והחיה הרביעית היא אדום, והם הרומיים אשר הגלונו בימי טיטוס ואספסינוס, ואין לנו עמידה מהם עד בא המשיח שיתקיים הכתוב: 'ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשיו'. ואילו האב"ע והמצודות (דניאל ט) סבורים שהחיה השלישית היא יון ורומי שהם אומה אחת, ואילו החיה הרביעית היא מלכות ישמעאל, אשר תימשך עד ביאת הגואל.

ואולי מטעם זה הרמב"ן מפרש באופ"א שהפגרים הם ישראל והעיט שירד הם האומות שירצו לבטל מישראל עבודת הקרבנות, והפרחת אברהם מלמדת שזרעו של אברהם יבריחם.

ת"י מפרש באופ"א ולדבריו מדוקדק פרט זה של הפרחת העיט על ידי אברהם עצמו:

וְנָחְתוּ אֹמִיָּא עֹבְדֵי כּוּכְבִּים חִינּוּן מְדַמְיִין לְעֹפֵא מְסֻאָבָא לְמִיבּוּז נְכְסִיהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל וְהוּת זְכוּתִיה דְּאַבְרָם מְגַנָּא עֲלֵיהוֹן:

[וירדו האומות עובדי כוכבים הם הדומים לעוף טמא, לבזוז נכסיהם של ישראל והיתה זכותו של אברהם מגינה עליהם]

לדברי ת"י העיט הוא משל לאומות ונמשלו לעיט מפני שתכונתו היא כמש"כ רש"י: "עט ושואף אל הנבלות לטוש עלי אוכל", כך האומות יבקשו לבזוז רכושם של ישראל אשר נמשלו לפגרים בזמן הגלות, והפרחת אברהם את העיט מלמדת שזכותו של אברהם היא המגנה על רכושם של ישראל בזמן הגלות, והרכוש הנותר בידנו לפליטה, בזכותו של אברהם הוא.

אימה חשיכה גדלה נפלת עליו • המלכות הרביעית שתשעבד את ישראל היא מלכות פרס!

(בראשית טו, יב) ויהי השמש לבוא ותדרמה נפלה על אברם והנה אימה חשיכה גדלה נפלת עליו:

מה הפירוש 'אימה חשיכה גדלה נפלת עליו'?

חז"ל דרשו שבאופן ראייה זו הראה ה' לאברהם את ארבעת הגלויות שעתידים בניו לגלות לארבעה מלכויות גדולות (מלבד גלות מצרים) אשר נדמו לאברהם כאימה וחשיכה גדולה שכל אחת גרועה מחברתה, וכלשון הרמב"ן: "כי מצא הנביא בנפשו אימה, ואחר כך בא בחשכה ואחר כך גדלה החשכה, ואחר כך הרגיש כאלו היא נופלת עליו - כמשא כבד תכבד ממנו". ונשנו בזה כמה שיטות מהם ארבעת הגלויות. וכיצד הם רמוזות במילים הללו: 'אימה חשיכה גדלה נפלת עליו'.

ויסגפו אותם ארבע מאות שנים].

ת"י מפרש את סיבת הגלות בגלל שאלת אברהם על הבטחת ירושת הארץ (בפס' ח): "בַּמָּה אֵדַע כִּי אֵיךְ שְׁנָה", אשר לפי דרגתו⁴⁷ שאלה זו מהווה חסרון באמונה. וכן מצינו בפרקי דר"א (פמ"ז):

אמר לו הב"ה, אברהם! כל העולם כלו בדברי הוא עומד, ואין אתה מאמין בדברי אלא אתה אומר 'במה אדע כי אירשנה'? חייך שני פעמים ידוע תדע, שאמר 'ויאמר לאברם ידוע תדע'.

וכיוצא בזה מובא בנדרים (לב):

מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים? ... ושמואל אמר, מפני שהפריז על מדותיו של הקדוש ברוך הוא, שנא 'במה אדע כי אירשנה'⁴⁸.

אמנם ראה בכלי יקר (לעיל פסוק ח) שתמה:

והשכל ימאן לקבל דרוש זה, שיסבלו בניו עונש גדול כזה בעבור האות ששאל אברם, ואברם עצמו לא קבל שום עונש ושיני בניו תקהינה? על כן לבי אומר וגומר שגלות מצרים היו לו סיבות אחרות ... אך שבעל מדרש זה קשה לו, יהיה הטעם אל הגלות מה שיהיה, למה זה הגיד הקב"ה בשורה רעה זו לאברם לצערו בחנם? ע"ז אמר שבעוון במה אדע שרצה לידע דבר שלא היה בו צורך לידע, כי מה לו לבקש אות על דבר ה', על כן נענש בידוע תדע שהודיעו הקב"ה דבר לצערו וזה ג"כ מדה כנגד מדה.

יתכן שאף זה כוונת הת"י, וחלף דלא הימנת הולך על תחילת הפסוק ידע תדע - למה הוצרכת לדעת מגזרה זו בגלל שלא האמנת. וזה מיישב את הקדמת הפסוק - ידע תדע.

וישנה דעה נוספת המשלבת בין אדום לישמעאל והיא שיטת רבי סעדיה גאון (הובאו דבריו באב"ע דניאל ב, לט) שמלכות ישמעאל שותפה במלכות אדום וכן פירשו הרלב"ג המלבי"ם והאברבנאל. (וכן משמע בבעל הטורים להלן טז, א)

וראה עוד דעת הרמב"ם (אגרת תימן) שארבע מלכויות הן מה שמנו חז"ל, והקרן הקטנה שראה דניאל (ז, ח) היא דת ישמעאל. (וכע"ז כ' מהרח"ו בספרו עץ הדעת טוב על הפסוק בתהלים קכד)

אולם לא מצאנו שיטה כשיטת ת"י (מלבד התרגום ירושלמי כאן) שהמלכות הרביעית היא מלכות פרס והיא הגלות האחרונה אשר ממנה עתידים לעלות עם בית ישראל כאשר תיפול מלכות זו מבלי תקומה בב"א.

יְדַע תְּדַע כִּי גַר יִהְיֶה זְרַעְךָ • טעם גזירת השיעבוד על זרעו של אברהם

(טו, יג) וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יְדַע תְּדַע כִּי גַר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וְעֹבְדִים וְעֵנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה.

מה בא לרמז לנו כפל הלשון "ידוע-תדע"?

כפילות לשון זו בהקשר של עונש ופורענות מצינו כמה פעמים (ראה הערה⁴⁶). ת"י בפסוקנו מבאר את סיבת הפורענות, ויתכן שלמד זאת מהופעת לשון 'ידוע תדע' שכאמור מופיע בהקשר של עונש ופורענות ונאמרה מידה כנגד מידה על אמירת אברהם אבינו בלשון זו:

וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם, מִנְדַע תִּנְדַע אַרְוֹם דִּירִין יְהוֹן בְּנֵךְ בְּאַרְעָא דְלֵא דְלְהוֹן, חֲלָף דְלֵא הִימְנַת, וִישַׁעְבְּדוּן בְּהוֹן וִיסַגְפוּן יְתְהוֹן אַרְבַּע מֵאָה שָׁנִין.

[ויאמר לאברם, ידוע תדע כי דיירים יהיו בניך בארץ שלא שלהם, בגלל שלא האמנת (בהבטחת), וישעבדו בהם]

46. דוגמת: "ידוע תדע" לא יוסיף ה' אלהיכם להוריש את הגוים האלה מלפניכם והיו לכם לפח ולמוקש ולשטט בצדיכם ולצננים בעיניכם עד אבדכם מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לכם ה' אלהיכם" (יהושע כג, יג). וכן: "ויהיה ביום צאתך ועברת את נחל קדרון ידע תדע כי מות תמות דמך יהיה בראשך" (מלכים א' בלז) וראה עוד בירמיהו כו, טו - מב, יט ו-כב.

47. ראה לשון השלמי נדרים (נדרים לב): "דגם שאלת במה אדע אינו עון חמור אלא קלה כמות שהיא, ורק בערך גודל צדקתו של אברהם אע"ה נחשב לעון, וסביביו נשערה עד מאוד", וראה הערה הבאה.

48. וכן בלקח טוב (להלן פס' טז) מפרש הכתוב (שם), "כי לא שלם עון האמרי עד הנה": כי לא שלם עון האמרי - עון האמירה ההוא שאמר אברהם אבינו, דכתיב ויאמר ה' אלהים במה אדע כי אירשנה.

ר' אלעזר בן עזריה אומר לא נבראו המלכויות האלו אלא לעצים לגיהנם, שנאמר והנה תגור עשן ולפיד אש ואין תגור אלא לגיהנם שנאמר נאם ה' אשר אור לו בציון ותגור לו בירושלים. כך הראה הקב"ה לאברהם שעבוד מלכויות וגיהנם, והראה לו תורה וקרבנות אמר לו כל זמן שישראל עוסקין בתורה ובקרבנות יהיו נצולין מן השנים האלו ומצליחין. אבל עתיד בית המקדש ליחרב וקרבנות ליבטל כמה אתה חפץ שישתעבדו בניך בשעבוד מלכויות או בדינה של גיהנם, והיה תמה אברהם ולא היה יודע מה לענות ולבחור, א"ל ית' ממה אתה תמה בחר לך בשעבוד מלכויות ואל ידונו בגיהנם, הה"ד אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם צורם זה אברהם שנא' הביטו אל צור חצבתם.

וכמבואר בת"י בפסוק הבא שבמעמד זה כרת אברהם ברית עם ה' שלא ידונו את בניו בגיהנם.

בְּיוֹם הַהוּא כָּרַת יְיָ אֶת אַבְרָם בְּרִית

◆ מכח מה אברהם מציל את בניו מדינה של

גהינם?

(טו, יח) בְּיוֹם הַהוּא כָּרַת יְיָ אֶת אַבְרָם בְּרִית לְאָמֹר לְזָרְעֶךָ נִתְּנִי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת וְגו'.

יש להבין מהו "ביום ההוא" שנכתב בפסוק בקשר לברית הארץ, הלא היא כבר הובטחה לו פעמים רבות לפני כן, ומה נתחדש עכשיו?

עיין רמב"ן שמונה את הפעמים שהובטחה לו הארץ, ומסביר לפי דרכו מה רבותא יש בכל אחת מהן. בת"י מבאר באופ"א:

בְּיוֹמָא הַהוּא גְזַר יְיָ עִם אַבְרָם קִיָּם, דְּלֵא לְמִידָן בֵּיהּ בְּנֵי, וְלְמִפְדּוּקְנָן מִן מַלְכוּתָא, לְמִימַר לְבְנֵיךָ אֶתְּנִי יְיָ אֲרֻעָא הַדָּא.

[ביום ההוא כרת ה' עם אברהם ברית, שלא לדון בו (בגהינם) את בניו, ולהצילם מן (שיעבוד) מלכויות].

וְהִנֵּה תִגְוֹר עֶשֶׂן וְלִפִּיד אֵשׁ • אֵת מִי רָאָה אַבְרָהָם בְּתוֹךְ הַגְּהִינִם?

(טו, יז) וַיְהִי הַשָּׁמַיִם בָּאָה וְעֹלְטָה הָיָה וְהִנֵּה תִגְוֹר עֶשֶׂן וְלִפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עֹבֵר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה.

כאמור ראיית מחזה זה כולו באה להראות לאברהם את קורות בניו ברבות הימים, בפסוקנו מתואר שאברהם ראה 'תגור עשן ולפיד אש', מה המשמעות של מראה זה?

רש"י מפרש: "רמז לו שיפלו המלכויות בגהינם". וכך היא מסורת חז"ל שהתגור רומז לגיהנם, שכן דרשו (עירובין ט.ט.) על הפסוק (ישעיהו לא, ט): "אֲשֶׁר אֹר לֹו בְּצִיּוֹן וְתִגְוֹר לֹו בְּיְרוּשָׁלַיִם" - ותגור לו בירושלים, זו פתחה של גיהנם. ובפרקי דר"א (פכ"ז) דרשו כן על פסוקנו:

ר' זעירא אומר, לא נבראו מלכויות הללו [שראה לאברהם במחזה] אלא עצים לגיהנם, שג' 'והנה תגור עשן ולפיד אש', ואין תגור אלא גיהנם, שנמשלה כתגור, שג' 'נאם ה' אשר אור לו בציון [ותגור לו] בירושלים'.

ולפ"ז אברהם ראה את נקמת של ישראל מהאומות אשר סופם להיות עצים בגיהנם.

אך ת"י מפרש שאברהם ראה את הגהינם שנברא לרשעים, והראוהו זאת לצורך מטרה אחרת:

וְהוּא שִׁמְשָׁא טְמֵעָא וְחֻמוּטָא הוּת, וְהָא הָמָא אַבְרָם גִּיהִנָּם מְסִיק הִנְנָא וְגַמְדִין דְּאֵשָׁא, וּמִבְעִיד שְׂבִיבִין דְּגִזְרֵי לְמִידָן בֵּיהּ דְּשַׁעִיא, וְהָא עֹבֵר בֵּין פְּסָגִיא הָאֵילָן.

[ויהי השמש שוקעת]⁴⁹, וחושך עב היה⁵⁰, והנה ראה אברהם גהינם מעלה עשן וגחלי אש, ומבעיר ניצוצות אש לדון בהם הרשעים, והנה עבר בין החלקים ההם].

ת"י מפרש שאברהם ראה את הגהינם שבו עתידים לדון את הרשעים, וטעם הדבר שהראהו כן אפשר שמרמז לדרשת חז"ל (בר"ר מד, כא) שה' שאל את אברהם אם רוצה שיידונו בניו בגיהנם או בשיעבוד מלכויות, והוא בחר בשיעבוד וכדאייתא ב'דעת זקנים וברמב"ן:

49. כיוצא בזה מתרגם יונתן לשון טביעה: "וּמִבְחָר שְׁלִשְׁיֵי טְבֵעֵי בְיָם סוּף" (שמות טו, ד), ת"י: "וּטְמֵעַ יְתַהוֹן בְּיָמָא דְּסוּף". ניתן לראות דמיון בין טביעה מתחת למים לבין שקיעת השמש כביכול מתחת לקו האופק.

50. עפ"י הערוך (ערך חמט) שכתב ש'חומטא' כמו 'עמוטוטא', שפירושו חושך עב, והסמיק על זה את ת"י כאן. ובבר"ר (מד, כד) מובא: "ועלטה היה, אמיטתא הות", ופירש המתנות כהונה - חושך עב. והעיר האהב"י שתרגם יונתן (ואונקלוס) את לשון "ערפל" (דברים ה, יט) - אַמִּיטָא.

51. לפי שפירש בפסוק הקודם ש"לפיד אש" היינו גהינם, מפרש עתה שהבטיח ה' לאברהם כי בניו לא יידונו בו.

ת"י מפרש באופן אחר:

וְאָמַדְתָּ שְׂרֵי לְאַבְרָם כָּל עֲלֻבְנֵי מִנְּךָ דְהוּינָא דְחִיצָא
 דְתַעֲבַד דִּינִי, דְאָנָא שְׂבָקִית אֲרַע וּבֵית אָבָא וְעֵלִית עִמָּךְ
 לְאֲרַע נֹכְרִיתָא, וּכְדוֹן בְּגִין דְלֹא הוּינָא יְלֻדָא חֲדַרְדִּית
 אֲמַתִּי וַיְהִיבָתָה לְמִשְׁכּוּב בְּעֵיטְפָךְ, וְחַמַּת אַרוּם עֲבָרִית
 וַיְתַבְּזוּ אִיקָרֵי בְּאַנְפָּהָא וּכְדוֹן יְתַגְלִי קָדָם יְיָ עֲלֻבְנֵי, וַיִּפְרוֹס
 שְׁלֹמָה בִּינֵי וּבִינָךְ, וְתַתְּמִלִי אֲדַעָא מִנֵּן, וְלֹא נַצְטַרְךְ
 לְבָנָהָא דְהָגַר בְּרַת פְּרַעָה בְּרַת נְמֻרֻד דְטַלְקָךְ לְאַתְוָנָא
 דְנֻדָא.

[ותאמר שרי לאברם, כל עלבוני ממך שהייתי בטוחה
 שתעשה דיני, שאני עזבתי ארץ ובית אבא ובאתי עמך
 לארץ נכריה, ועתה בגלל שלא הייתי יולדת שחרדתי
 שפחתי ונתתיה לשכב בחיקך, ותרא כי הרתה, ונתבזה
 כבודי בפניה, ועתה יתגלה לפני ה' עלבוני, ויפרוס שלומי
 ביני ובינך ותתמלא הארץ מאיתנו, ולא נצטרך לבנה של
 הגר בת פרעה בן נמרוד, שהשליכך לכבשן האש].

מת"י נראה שפירש את הפסוק לענין עלבונה וקלונה של
 שרה, אשר אמרה לאברהם, עלבוני עליך, שכל מה שקרה
 לי, בשבילך קרה⁵⁵, וחמסי פירושו כלשון הב' ברש"י 'דבריך
 אתה חומס ממני, שאתה שומע בזיוני ושוקק'.

ובאומרה 'ישפוט ה' ביני ובינך' לא נתכוונה למסור עליו
 דין חלילה, אלא ביקשה שצערה יראה לפני ה' והוא יברכם
 בבנים.

שלום בית כגורם לפרי בטן

עוד מבואר בת"י ששרה אמרה בדבריה 'ויפרוס שלומי ביני
 ובינך ותתמלא הארץ מאיתנו'. ולכאן צ"ב מה ענין השלום
 להמשך המשפט 'ותתמלא הארץ מאיתנו?' וראה בספר 'בנין
 הבית' (שעור חמישי פ"ב) שהרחיב במה שמרומז בת"י **שישנו
 קשר בין רמת האחדות בין ההורים לזכיה בפרי בטן**⁵⁶, וזהו
 שבקשה שרה על תוספת אחדות ושלום בינה לבין אברהם.
 ואף שודאי לא היה חסר משהו בשלום בית בין אברהם לשרה
 אמנו, מ"מ בשביל לזכות לנשמה עליונה וזכה כמו יצחק
 אבינו היה נצרך (אולי) דרגה גבוהה יותר של שלום ואחדות
 דאין סוף לדרגות שניתן להגיע.

מדברי ת"י נראה שהבטחה זו אינה על גוף הארץ אלא מכיון
 שלפני כן הראה לו דין גהינם ושיעבוד מלכויות⁵², **הבטיחו
 שיציל את בניו משניהם.**

וכיוצא בזה מובא בשכל טוב (כאן):

ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית, והיה אברהם
 מתמה מהיכא לבניו להשפט ביום פקודת חטאתם,
 א"ל הקדוש ברוך הוא, ברור לך מלכויות, והרי ברית
 נאמנת לך, ואני גואלם מכולם.

דברים אלו שופכים אור על דברי חז"ל (עירובין יט.) **שאברהם
 יושב על פתחה של גהינם ומוציא את זרעו המהולים
 מהגהינם**, ולהנתבאר יתכן שאברהם בא מכח הברית אשר
 כרת על כך עם ה' שלא ידונו בניו בדינה של גהינם, (אך את
 הבעל ארמית והמושך ערלתו אברהם אינו מזהה כאחד מבניו וממילא אינו
 מצילו).

ישפוט ה' ביני וביניך • מסירת דין על אברהם או בקשת רחמים מה'

(טז,ה) וְתַאמַדְתָּ שְׂרֵי אֶל אַבְרָם חֲמִסֵי עָלֶיךָ וְגו' יִשְׁפֹט
 יְיָ בֵּינִי וּבֵינֶיךָ.

**יש להבין מהו "חמסי עליך", וכן כוונת אמרו "ישפוט ה'
 ביני ובינך"?**

לדעת אונקלוס הכוונה לדין, שתרגם: "דין לי עלך וכו', ידין
 ה' בינא ובינך". וכן משמע בגמ' (ב"ק צג.):

אמר רב חנוך, המוסר דין על חבירו - הוא נענש תחילה,
 שנאמר, 'ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך', וכתוב
 (להלן כגב), 'ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה'⁵³.

ומבואר יותר במדרש (בר"ר מהה):

רבי תנחומא אמר בשם רבי חייא רבה ורבי ברכיה
 אמר בשם רבי חייא, כל מי שהרחיק אחר מדת הדין
 לא יצא שפוי מתחת ידה, ראויה היתה שרה להגיע
 לשניו של אברהם, ועל ידי שאמרה 'ישפוט ה' ביני
 ובינך' נמנעו מחייה שלשים ושמנה שנה⁵⁴.

52. ראה דברי המדרש (בר"ר) שהובאו על הפסוק הקודם, שה' הראה לאברהם דין גהינם ושיעבוד מלכויות, ושאלו במה יענשו בניו.

53. הכוונה שמתה בקיצור ימים מפני שמסרה דין על אברהם, מהרש"א (שם). וכמובא במדרש מיד.

54. דעה שונה נמצאת במדרש (במדבר"ר ג' ג' ועוד מקומות) שכלפי הגר נתכוונה שרה ולא כלפי אברהם.

55. כפי שמפרט ת"י בגוף הפסוק.

56. עיי"ש שכתב שהוא דבר מוחשי בדוק ומנוסה, שנפקדו בעזרתו רבים שלא מצאו מזור בדרכי הרפואה.

ת"י מפרש באופן אחר:

וְאִיהוּ יְהוּי מְדַמֵּי לְעֵרֹד בְּבְנֵי נְשָׂא, יְדוּי יִתְפַּדְעוּן מִן
בְּעֵלֵי דְבָבוּ, וְיְדֵי דְבְעָלֵי דְבָבוּ יִתּוּשְׁטוּן לְאַבְאָשָׂא בֵּיה,
וְעַל אֲנָפֵי כָּל אַחֵיו יִתְעַדְבַּב וְיִשְׁכֹּן.

[והוא יהיה דומה לערוד (חמור הבר) בבני אדם, ידיו יפרעו
משונאיו, וידי שונאיו יושטו להדע לו, ועל פני כל אחיו
יתערב וישכון].

ת"י מפרש הפסוק כאילו כתוב 'כפרא באדם'⁵⁷, ומתרגם
"לערוד בבני נשא", והכוונה לחמור הבר, כמו שמצינו
בירמיה (בכד): "פָּרָה לְמַד מְדַבֵּר", ותרגם יונתן "כְּעֵרוֹדָא
דְּמְדוֹרָה בְּמְדַבְרָא".

וראה בספורנו שמבאר הטעם שנמשל ישמעאל לחמור הבר,
ואגב הכי מחלק את "פרא - אדם" לשתי משמעויות הפוכות:

אמר שיהיה חמור במזגו מצד האם המצרית, כאמרו
על המצרים 'אשר בשר חמורים בשרם' (יחזקאל כג),
ושיהיה חמור הבר בהיותו שוכן במדבר, כאמרו 'ויגדל
וישב במדבר' (להלן כא), ושיהיה "אדם" מצד אביו,
כאמרם ז"ל שיעשה ישמעאל תשובה (ב"ב טז):

פרעה בנו של נמרוד

עוד מבואר בת"י שפרעה מלך מצרים אשר מסר את בתו
הגר לשרה היה בנו של נמרוד, כלומר אח של אליעזר עבד
אברהם אשר אף הוא היה בנו של נמרוד כמבואר בת"י (לעיל
יד, יד).

**וְהוּא יְהִי פְּרָא אָדָם • חמור מצד אמו
המצרית ו'אדם' מצד אביו אברהם**

**(טז, יב) וְהוּא יְהִי פְּרָא אָדָם יְדוּ בְּכָל יוֹד כָּל בּוּ וְעַל
פְּנֵי כָּל אַחֵיו יִשְׁכֹּן.**

מהו "פרא אדם"?

רש"י מפרש אוהב מדברות לצוד חיות. האב"ע פירש שיהיה
חופשי באדם - שלא ימשול בו זר ממשפחתו, ופירוש נוסף
שיהיה בין האדם כפרא - שינצח הכל בכוחו. הרמב"ן פירש
שיטרוף הכל והכל יטרפוהו. וזה אמור על זרעו שיגדלו
וישכנו כפראים במדבר ויהיה להם מלחמות רבות עם כל
העמים. וראה עוד פירוש בחזקוני.

57. אהבת יהונתן.